

Pregledni znanstveni članek/1.02

dr. Nada Duić Kowalsky

VARSTVO ETNOGRAFSKE DEDIŠČINE NA PREHODU STOLETJA

Govoriti na koncu našega stoletja in tudi ob koncu drugega tisočletja o varstvu etnografske dediščine se v ozračju prihajajočega tretjega milenija zdi malce patetično in prevzetno. Po drugi strani pa se sprašujemo, kako hitro je minilo to stoletje, v katerem nas je večina zadnja leta ali desetletja delovala in odraščala z določeno problematiko, v tem primeru z varstvom etnografske dediščine. Le-ta ima na Hrvaškem dolgo tradicijo, če upoštevamo ustanovitev Centralne komisije za varstvo zgodovinskih predmetov in starin iz Kukuljevićevih časov na polovici 19. stoletja, in relativno kratko, če za njen začetek označimo sprejem pojma etnografski oz. etnološki spomenik v obstoječo zakonodajo v 60. letih našega stoletja.

Kronologija pomembnih datumov, ki so določili razvoj varstva kulturnih spomenikov in razvoj konservatorske misli oz. teorije konservatorstva na Hrvaškem, s posebnim poudarkom na definiciji pojma etnografski spomenik.

Splošno znano je, da je pred ustanovitvijo Centralne komisije za proučevanje in varstvo spomenikov na Dunaju Ivan pl. Kukuljević - Sakcinski že leta 1850

ustanovil Društvo za jugoslavanske zgodovinske vire in starine, katerega glavna naloga je bila »raziskovanje, odkrivanje, zbiranje in hranjenje starin in stvari, ki se tičejo življenja in zgodovine našega naroda«. Zato je že naslednje leto v svojem Arhivu sprejel pravila društva ter njegov program, po katerem je treba inventarizirati, raziskati in opisati premične in nepremične spomenike, katerih vrste natančno našteva. To delo je večinoma opravil kar sam, njegov glavni cilj pa je bil obvestiti hrvaško javnost o številnih spomenikih na Hrvaškem.

Kot že rečeno, je bila na Dunaju leta 1850 ustanovljena Centralna komisija za proučevanje in varstvo stavbnih spomenikov, ki označuje začetek organizirane, prav tako pa tudi institucionalizirane dejavnosti varovanja kulturnih spomenikov na območju avstrijske monarhije, s tem pa tudi na območju Hrvaške. Komisija je svoje delo začela s sistematično inventarizacijo arhitekturnih spomenikov na območju celotne monarhije, v ta namen pa je bila po deželah organizirana široka mreža konservatorjev in častnih konservatorjev.

Posebno pomembno in poudarka vredno je dejstvo, da se je s temi imenovanji na Hrvaškem končalo obdobje amaterskega varovanja spomenikov in se začelo obdobje plansko in strokovno vodenega varstva spomenikov v organiziranih oblikah, analognih tistim v Avstriji in na Ogrskem.

Medtem ko je dunajska Centralna komisija za proučevanje in varstvo stavbnih spomenikov celi dve desetletji (vse do reorganizacije 1873) skrbela zgolj za arhitekturne spomenike, je bil Kukuljevićev interes znatno širši in je segal tudi na področje premičnega materiala, saj ga je »zanimalo od zgradb, preko kipov in slik do orodja in noš«.

Skrbel je, da spomenikov ne bi odtujevali iz dežele, kar se je dogajalo še posebno v kasnejših letih z odtujitvijo in poskusi odtujitve raznih etnografskih premetov in tudi arheoloških najdb, umetnin ipd. Ivan pl. Kukuljević - Sakcinski je bil naš prvi konzervator za Hrvaško in Slavonijo, s svojo dejavnostjo je širil interes za premične in nepremične kulturne spomenike, opozarjal na njihovo vrednost ter iskal poti in načine za njihovo varovanje in tudi sredstva za popravilo in vzdrževanje.

Kje sta tu Dalmacija in Istra? Z avstro-ogrsko pogodbo leta 1868 in ogrsko-hrvaško pogodbo iz leta 1869 je prišlo do upravnih sprememb, po katerih sta Istra in Dalmacija še naprej ostali neposredno podrejeni Centralni komisiji za raziskovanje in vzdrževanje arhitekturnih spomenikov na Dunaju. Prvi konservator splitskega in zadarskega okrožja je bil Vicko Andrić, ki je zagovarjal princip purifikacije v uporabnem varovanju in se zato zavzemal, da bi Dioklecijanovo palačo očistili vseh nanosov, ki so nastajali po njeni izgradnji. V Splitu je bila leta 1903 ustanovljena Komisija za varovanje Dioklecijanove palače, na čelu z arheologom don Franetom Bulićem, do takrat konservatorjem dunajske Centralne komisije za proučevanje in varstvo stavbnih spomenikov za splitski okraj.

Komisija je prva pri nas delala po načelih tedanjega konservatorstva, ki sta jih postavila teoretika Riegel in Dvorak. Deset let kasneje je bil v Splitu oblikovan Konzervatorski urad.

V duhu takratnega historicizma so bile številne restavracije za posamezne zgodovinske spomenike pogubne, takšne ideje pa so zagovarjali celo sam Kukuljević, dr. Izidor Kršnjavi in seveda Herman Bollč. V tistem času se je zrušil Bakačev stolp (v našem času je najdrastičnejši primer padec Jezuitskega samostana na Gornjem gradu v Zagrebu), za čigar varstvo se je zavzemal arhitekt Viktor Kovačić. Na začetku 20. stoletja je v prvi številki časopisa Društva hrvaških umetnikov *Život* izšel njegov programski tekst *Moderna arhitektura*, v katerem odločno zavrača epigonstvo in historicizem, sklicuje pa se na tradicijo in zagovarja pozitiven odnos do trajnih vrednosti arhitekturnega nasledstva. S padcem Bakačevega stolpa, sestavnega dela veličastne utrdbe na kaptolu pred zagrebško katedralo, se je pokazala skrajna potreba po varovanju starin, ne samo po proučevanju le-teh.

Takšne neljube primere je bilo treba preprečiti z organiziranim varovanjem spomenikov. Za to je zaslužen ugledni Tadija Smičiklas, ki je vzporedno s tedanjim načinom varovanja spomenikov v Avstriji in na Ogrskem poskušal organizirati takšno službo na Hrvaškem. Z odobritvijo Kraljevske deželne vlade je bilo oblikovano svetovalno telo za varovanje starin, z odobritvijo dne 20. julija pa utemeljena Deželna komisija za ohranitev umetnih in historičnih spomenikov v kraljevinah Hrvaški in Slavoniji. Bila je pod neposrednim banovim nadzorom. Ob prvem predsedniku Tadiji Smičiklasu jo je sestavljalo še devet članov, pomembnih osebnosti kulturnega življenja, povezanih z Jugoslovansko akademijo, muzeji, arhivi, univerzo, katoliško in pravoslavno cerkvijo. Te osebnosti naj bi s svojim ugledom in znanjem, pa tudi z občutkom dolžnosti do kulture in domovine, brezplačno promovirale cilje Komisije. Le - ti so bili začrtani v Statutu (izdelan na podlagi avstrijskega) z dne 30. 8. 1910, po katerem je Komisija pristojna za proučevanje in varovanje najrazličnejših spomenikov, nastalih do konca 18. stoletja. Edini uradnik Komisije je bil njen tajnik prof. Gjuro Szabo (1875-1943). Ob vseh drugih kulturnih dolžnosti je nanj več kot trideset let padala vsa teža konservatorskega dela, ne da bi bil sam sploh kdaj uradno imenovan za konservatorja. Zaradi vmešavanja

politike v sestavo Komisije so bile težave tudi s člani, tako da je Tadija Smičiklas, ki je bil obenem predsednik Matice hrvatske in tajnik JAZU, takratnemu banu N. Tomašiću očitil, da je kršil statut.

Dejavnost Komisije je potekala večinoma po dveh smereh, začrtanih v statutu: **proučevali in publicirali ter varovali so spomenike**. Komisija je v svoje delo sprejela sodobno načelo »konservirati«, ki ga je zastopal tudi Klub hrvaških arhitektov. To stališče je bilo diametralno nasprotno pogledom pristašev restavriranja spomenikov, ki so izhajali iz pozicij historicizma - kar je seveda neizogibno vodilo v spore zaradi različnih stališč.

Szabo je zgodaj spoznal bistvo namenskega in pravičnega varstva s poznavanjem spomenikov, ki jih je moč ohraniti in le tako varovati. Še pomembneje je, da ima družba občutek ter razvito odgovornost do kulturnega nasledstva.

Szabo je začel z obhodom terena, najprej okrajev v Hrvaškem Zagorju. Po njegovi zaslugi je zanje izvedela širša javnost, tako pa je vplival na njihovo ohranjanje. Njegovo delo zajema raznovrstno gradivo: sakralno in profano umetnost, panorame mest, folkloro in geografski material, »kajti tako natančno ne bo spet kmalu raziskovalec hodil po teh krajih«.

Komisija je intenzivno delovala tudi pri aktivnem varstvu spomenikov, npr. pri reševanju pokopališke lesene kapele iz Erdovca, ki ji je grozilo rušenje.

Smičiklas je v pismu banu zapisal, da gre »za zanimiv spomenik, vreden ohranitve«, zato je treba preprečiti njegovo rušenje (zaradi postavitve nove kapele), inventar iz kapele pa shraniti v muzej. Primer Erdovac je izzval prve razprave in razhajanja v konservatorskih stališčih tako članov Komisije kot širše javnosti. Na koncu so odločili, da se kapela ne poruši, nova pa vendarle zgradi. Staro so popravili v njenem tedanjem stanju (poškodovana streha, škodle), inventar pa poslali v arheološki oddelek in muzej za umetnost in obrt.

Komisija je imela v svojih aktih določeno načelo: **»Če so na katerem spomeniku vidni razni slogi, se morajo vsi enako spoštovati, saj so za Komisijo vsi ti slogi enako pomembni«**.

Pomembna konservatorska rešitev je bila dosežena na začetku drugega desetletja našega stoletja v Krašiću. Tamkajšnja enoladijska gotška barokizirana cerkev sv. Trojice je postala premajhna za potrebe vernikov in bogoslužje. Vprašanje je bilo, ali porušiti staro cerkev in zgraditi novo ali pa obstoječi dodati novo rešitev. Komisija je izbrala rešitev, ki je najmanj škodovala integriteti starega. Sprejet je bil projekt arhitekta S. Podhorskega. Szabo svetoval: **»Ohrani, kar lahko, novo pa gradi v duhu svojega časa! Umetnik mora ustvarjati, nikoli imitirati, saj je vsaka imitacija samo nazadovanje. Pri tem se mora umetnik ozirati na vse, kar je preteklost ustvarila, in samo tako lahko pride do napredka!«**

Szabo je torej leta 1913 v našem okolju izrekel stališče in razmišljanje, ki ga svetovna strokovna literatura imenuje kreativno konservatorstvo.

Poudariti velja, da danes pod terminom kulturna dediščina razumemo veliko več duhovnih in materialnih dobrin, kot so jih razumele generacije pred nami. Od posameznih kulturnih spomenikov izrazito arheološkega in umetniškega značaja in spomenikov,

povezanih z nacionalno zgodovino, so se je v pojem kulturne dediščine postopno vključevala vedno širša področja ljudske ustvarjalnosti in njihovi materializirani produkti. Tako kot so se posamezne veje znanosti uspevale uveljaviti v družbi, so tudi predmeti njihovega proučevanja pridobivali vrednost in se vključevali v obči pojem kulturnega nasledstva oziroma dediščine. Med zadnjimi, ki so si vsaj formalno izborile pravico vstopa med kulturne spomenike, so tudi **etnološke dobrine**, ki zelo jasno in določeno pričajo in potrjujejo kontinuiteto in nacionalno identiteto na teh prostorih skozi čas.

Razvojno smer varovanja kulturnih spomenikov, danes kulturne dediščine, najbolje ilustrira definicija pojma »kulturnega spomenika«. Le-ta je prešla izrazito evolucijo od nedoločenega pojma »premičnih in nepremičnih kulturnih spomenikov«, katerih zgodovinska, znanstvena in estetska vrednost je proglašena za kulturno dobro, pa vse do razdelane definicije Zakona o varstvu kulturnih spomenikov iz leta 1967, kjer se v taksativnem naštevanju posameznih vrst varovanih kulturnih spomenikov navajajo tudi **etnografski**.

Z etnografskim kulturnim spomenikom zajamemo materialne in duhovne dobrine, nastale kot produkt določene kulture. Znotraj pojma kulturni spomenik obstaja delitev na »premično« in »nepremično«. Ta delitev se uporablja tudi pri etnografskih premičnih in nepremičnih kulturnih spomenikih. Nepremični etnografski kulturni spomeniki najdejo svojo pojavno obliko predvsem v objektih ljudskega stavbarstva.

Stanje, varstvo in problematika kulturne dediščine na Hrvaškem

Začetki premišljene in organizirane službe varovanja spomenikov na prostoru današnje Republike Hrvaške segajo, kot sem razložila v uvodu, v čas ustanovitve Centralne komisije za varstvo zgodovinskih virov in starin oz. hkrati Centralne komisije za proučevanje in varstvo stavbnih spomenikov na Dunaju.

Druga pomembna smer, iz katere izhaja današnja organizirana dejavnost varstva spomeniške dediščine na Hrvaškem, je Deželna komisija za ohranjanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov v kraljevinah Hrvaški in Slavoniji, ustanovljena na podlagi odobritve Kraljevske deželne vlade dne 20. julija 1910.

Uprava za varstvo kulturne dediščine v svojem delokrogu opravlja temeljne naloge, povezane predvsem z raziskovanjem, proučevanjem, evidentiranjem, inventariziranjem in dokumentiranjem primarnega gradiva, ki tvori nacionalni korpus inventarja kulturne dediščine. S sistematičnim promoviranjem kulturne dediščine obvešča kulturno javnost in, še posebno, razvija njeno občutljivost javnosti do tovrstne problematike.

Uprava ima organizirano osrednjo informacijsko-dokumentacijsko službo, ki je osnova za strokovno in teoretično obdelavo kriterijev in valorizacijo predvidenih objektov (premičnih in nepremičnih), ki je izhodišče za definiranje in ugotavljanje spomeniških obeležij in ki ugotavlja lastnosti kulturnih spomenikov

ter vodi osrednji Register varovanih kulturnih spomenikov.

V njeno pristojnost spada izdelava meril na ravni predpisov za utrjevanje programa javnih potreb na področju varstva kulturne dediščine. V zvezi s tem Uprava skrbi za program varstva kulturnih spomenikov na nivoju celotne republike, usklajuje in nadzoruje financiranje programa ter ocenjuje delovne pogoje pravnih in fizičnih oseb pri restavratorskih, konservatorskih in drugih delih varovanja kulturnih spomenikov.

Zagotavlja pogoje za izobraževanje in izpopolnjevanje strokovnih delavcev v dejavnostih varstva kulturnih spomenikov.

Nadzoruje promet, uvoz in izvoz varovanih kulturnih spomenikov.

Ugotavlja pogoje uporabe kulturnih spomenikov in upravljanja z njimi.

Ugotavlja posebne pogoje gradnje v postopku izdajanja soglasij za delo v zvezi s kulturnim spomenikom ali v njegovi neposredni bližini.

Opravlja nadzor na področju varstva kulturnih spomenikov.

Dela Uprave za varstvo kulturne dediščine potekajo v oddelkih Uprave in konservatorskih oddelkih.

Stanje – podoba zgodovinskih celovitosti v ruralnem prostoru

Vsebina hrvaške kulturne dediščine kaže očitno pripadnost mediteranskemu in srednjeevropskemu kulturnemu krogu. Oba sta zgodovinsko in kontinuirano označila prostor Hrvaške, ki ga z etnološkega stališča delimo na tri glavna kulturološka območja: panonsko, planinsko (ali dinarsko) ter jadransko oz. mediteransko. Predmet raziskovanja etnologije je med drugim tudi vaška ljudska arhitektura – fenomen bivanja in oblikovanja stanovanjskega prostora v ruralnem območju. Znotraj procesa preučevanja ljudskega življenja in kulture bivanja se pojavljajo tudi preučevanje, raziskovanje in valorizacija z vidika spomeniške dediščine oz. stavbnega nasledstva.

Predvsem s sociološko-gospodarskimi spremembami pogojena transformacija vaškega življenja je privedla do pomembnih sprememb v vaški prostorski strukturi in znotraj nje, domačiji ter hiši kot stavbnemu fenomenu. Opredelijo se odnosi: arhitekturna zasnova v povezavi z zunanjim prostorom in delitvijo funkcij.

Šele v šestdesetih letih 20. stoletja zaposlijo prve etnologe na področju varstva kulturne dediščine, ki pa jih je še danes premalo. Dejstvo, da jih je na koncu 20. stoletja redno zaposlenih komaj osem, priča o odnosu stroke do kulturne dediščine in identitete nekega naroda. Začeli so s pionirskim delom prepoznavanja, vrednotenja in kategorizacije dediščine. Od njih izhajajo obdelani in uporabljeni kriteriji valorizacije in ohranjanja fenomenov vaških prostorskih lastnosti.

Varstvo dediščine, predvsem stavbne, se izvaja po oblikah in metodah varstva, ki temeljijo na recentni konservatorski misli.

oblike varstva

pravno varstvo

dokumentacija

fizično varstvo

metode varstva

prostorsko planiranje

revitalizacija

muzejska funkcija

Sistem ukrepov varstva kulturnih nematerialnih, duhovnih dobrin

Področje ljudske kulture oziroma folklor je del celotne kulturne politike Republike Hrvaške, ki med ostalim temelji tudi na široki pravni podlagi, iz katere izhajajo obstoječi in veljavni zakoni, s katerimi sta določena njihov status in varstvo.

V Zakonu o varstvu in ohranjanju kulturnih dobrin, (NN št. 69-1999) v poglavju Splošne odredbe v 2. členu piše:

»Kulturne dobrine v smislu tega Zakona so:

- premični in nepremični predmeti umetniškega, zgodovinskega, paleontološkega, arheološkega, antropološkega in znanstvenega pomena,
- arheološka nahajališča in arheološka območja ter krajine, njihovi deli, ki pričajo o človeški prisotnosti v prostoru in imajo umetniško, zgodovinsko in antropološko vrednost,
- nematerialne oblike in pojavi človekove duhovne ustvarjalnosti v preteklosti in tudi dokumentacija in bibliografska dediščina,
- zgradbe oziroma prostori, v katerih se trajno hranijo ali razstavljajo kulturne dobrine in dokumentacija o njih.«

V poglavju št. II, Vrste kulturnih dobrin Zakona o varstvu in ohranjanju kulturnih dobrin, se le-te delijo na:

1. nepremične kulturne dobrine
2. premične kulturne dobrine
3. nematerialne kulturne dobrine

V 9. členu navedenega Zakona je taksativno obrazložen pojem nematerialne kulturne dobrine:

»Nematerialne kulturne dobrine so lahko razne oblike in pojavi duhovne ustvarjalnosti, ki se prenašajo z izročilom ali drugače, še posebno pa:

- jezik, narečja, govori in toponimika ter ljudska književnost vseh vrst,
- folklorno ustvarjanje na področju glasbe, plesa, izročil, iger, obredov, običajev in tudi druge tradicionalne ljudske vrednote,
- tradicionalna znanja in obrti.

Nematerialne kulturne dobrine se ohranjajo z izdelavo in hranjenjem zapisa o njih in tudi z vzpodbujanjem njihovega prenašanja in negovanja v izvornih in drugih okoljih.«

V nematerialni kulturi hrvaške dediščine in folklor

obstajajo oblike duhovne ustvarjalnosti, ki si glede na svojo vrednost zaslužijo varstvo v obliki statusa posebnega nacionalnega pomena, ki ga zakon o varstvu in ohranjanju kulturnih dobrin tudi predvideva. Gre predvsem za ustno in pisno književnost, glasbo in ples ter vrsto šeg, povezanih s šegami koledarskega cikla, značilnih za posamezna kulturnoetnografska območja. Kot že rečeno, ljudsko kulturo in folkloro varujejo obstoječi zakoni, od katerih navajamo tiste najpomembnejše, katerih področje interesa in varstva posega tudi na področje ljudske kulture in folklor:

- Zakon o varstvu in ohranjanju kulturnih dobrin iz leta 1999,
- Zakon o arhivskem gradivu in arhivih iz leta 1997,
- Zakon o muzejih iz leta 1998,
- Zakon o knjižnicah iz leta 1998,
- Zakon o varstvu okolja iz leta 1994,
- Zakon o varstvu intelektualne lastnine iz leta 1999.

Vsi ti zakoni in tudi vrsta drugih, ki se s svojimi določbami nanašajo na kulturno dediščino, tvorijo enoten republiški zakonodajni sistem na področju kulture, katerega polnopravni segment je tudi ljudska oziroma folklorna kulturna dediščina. Znotraj globalnega pristopa do kulture in vseh njenih kulturoloških oblik se področje ljudske oziroma folklorne dediščine obravnava kot zasebni polnopravni subjekt, ki v celotni sliki hrvaške dediščine tvori neobhodno področje raziskovanja, preučevanja in varovanja.

Folklor kot intelektualna kreativna aktivnost si seveda zasluži posebno strokovno pozornost in ostale legalne oblike varstva. Vsi strokovnjaki in znanstveniki, ki s svojim delom, raziskovanjem, preučevanjem in obdelavo posegajo na področje ljudske in folklorne dediščine, predvsem izhajajoč iz etičnih načel, vrednotijo in varujejo pravice pripovedovalcev, neposrednih nosilcev ljudskega izraza.

Obstoječa zakonodaja v Republiki Hrvaški, ki posega na področje varstva »intelektualne lastnine«, je zaradi vstopa v WTO trenutno v procesu novelacije s predpisi in mednarodnimi konvencijami.

Vprašanja, povezana z aktualno konservatorsko prakso in varstvom ljudske dediščine, se delijo v naslednje skupine:

- Obstoječe stanje pretežnega dela ljudske stavbne dediščine je ogroženo; za varovane objekte ljudskega stavbarstva in ruralne celote na nivoju države aktivno varstvo ni urejeno, saj se večji del te dediščine nahaja v zasebni lasti pretežno kmečkega prebivalstva s slabim gmotnim položajem, ki primerne vzdrževanja ne more zagotoviti.
- Med domovinsko vojno, ki je trajala od 1991 do 1995, je bilo poškodovanega, delno porušenega približno 30 odstotkov ruralnega prostora na področju Republike Hrvaške. Obnova, večinoma že končana, je pustila niz odprtih vprašanj predvsem v načinu in izboru tipskih načrtov za gradnjo, ne glede na regionalne oziroma lokalne značilnosti. Tako se je izgubila lokalna oziroma nacionalna identiteta tovrstne stavbne in kulturne dediščine.
- Izdelava inventarja ljudske stavbne dediščine je ena od primarnih nalog službe varovanja kulturne

dediščine.

- Varstvo duhovne nematerialne kulture skozi obstoječo legislativo.
- Zagotavljanje pogojev bodočega razvoja ruralnega prostora - rešitev za učinkovito varstvo in prezentacijo ruralne dediščine.
- S sprejetjem novega Zakona o varstvu in ohranjanju kulturnih dobrin (1999) so se spremenile odredbe o preventivnem varstvu kot predhodni stopnji registracije kulturnih dobrin (prej kulturnih spomenikov) in zahtevajo usklajevanje prejšnjih registracij z današnjimi predpisi.
- Varstvo premičnega etnografskega gradiva, vprašanja legalnega izvoza, neusklajenost z zakonskimi določili. Legalni izvoz nepremičnega gradiva ni niti evidentiran niti varovan, tvori pa skupino celotne dediščine. Z njenim odtujevanjem se siromaši obstoječa slika (in fond) tudi ljudske dediščine.
- Izobraževanje konservatorjev in nadaljnje izpopolnjevanje, oziroma specializacija.

Tradicionalna podeželska arhitektura kot del stavbne dediščine, bodisi kot posamezna ali pa povezana v oblike zgodovinskih in tradicionalnih celot, je nosilec identitete okolja, regije, s tem pa tudi naroda, predvsem zaradi neposredne povezanosti z vplivi prostora, na katerem je nastala. Je odraz geomorfoloških, klimatskih, krajinskih, kulturnih, socialnih (socioloških), ekonomskih in drugih dejavnikov okolja, v katerem je nastala. Do največjega pomena prihaja njena harmonična in skladna povezanost s krajino, ki jo obkroža, ne glede na to, če gre za posamezno stvaritev ali pa za zgodovinske in tradicionalne celote: vasi, zaselke, domačije v ruralnem prostoru.

Zato je treba na varstvo ljudske arhitekture, vsaj glede valorizacije in določanja programa ukrepov za njeno ohranjanje in obnovo, gledati v okviru širšega prostora, torej na ravni prostorskega planiranja.

Sodobna teorija varstva kulturne dediščine, ki izhaja iz evropskih načel, temelji na nekaterih pomembnih osnovah:

- vrednotenje in ohranjanje prostorske dediščine temelji na izhodišču, da je arhitekturni spomenik nedeljivo povezan s širšim prostorom in ne le z neposredno okolico;
- integralno varstvo kulturne in naravne dediščine temelji na načelu, da kulturno in naravno nasledstvo tvori harmonično celoto, katere elementi so nedeljivi;
- vrednotijo se tudi skromnejše stvaritve, ki so skozi čas dobile določeno vrednost, bodisi kot kulturno bodisi kot naravno nasledstvo.

Izhodišča za uresničevanje uspešnega varstva kulturne in naravne dediščine je treba zagotoviti v okviru prostorskih planov. Gradbene oblike ljudske arhitekture in krajina, ki jih obkroža, so med seboj povezane v sestavljeno prostorsko identiteto. Zato morajo biti ukrepi za varstvo in ohranjanje tovrstnega stavbnega nasledstva povezani s celotnim odnosom do procesa razvoja v prostoru. Vse posebnosti in vrednosti kulturne in naravne dediščine nudijo velike možnosti v smislu aktivnega izkoriščanja prostora in kakovostnega razvoja kraja na osnovi gospodarskih dejavnosti, ki ne bodo ogrozile, zmanjšale ali celo uničile njunih vrednosti.

Vojna pustošenja so oživila in vzpodbudila zavest o potrebi ohranjanja stavbne dediščine. Časovni imperativ (takšna je bila obrazložitev takratnega Ministrstva za obnovo in razvoj) je pripeljal do hitrih rešitev, ki niso spoštovala principov ljudske arhitekture in njenih temeljnih značilnosti, ki potrjujejo pripadnost določenemu okolju.

Glede na to, da je vojna hitro spremenila socialno-gospodarsko podobo in kulturno-prostorske odnose v ruralnem prostoru, je bilo za varstvo in obnovo nujno integralno planiranje. Da bi bila obnova in ohranjanje dediščine možna in uspešna, bi bilo potrebno zagotoviti ekonomske (gospodarske) podlage.

Na obnovo in ohranjanje stavbne dediščine (in ne samo nje) je treba gledati v sklopu planiranega socialno-gospodarskega in kulturno-prostorskega razvoja družbe v celoti ter v njenih segmentih regionalnega in lokalnega nivoja. Pri tem je treba izhajati predvsem iz načela spoštovanja in upoštevanja zgodovinskega (podedovanega) stanja. Razvojni načrti morajo biti osnovani na analizi zgodovinskega stanja in posnetku obstoječega. Lokalno prebivalstvo mora sodelovati v procesu planiranja oziroma dajati predloge za obnovo in ohranitev dediščine znotraj celotnega razvoja. Cilj razvoja mora biti, da bo tradicija oz. dediščina eden od primarnih in tvornih dejavnikov v konceptu razvoja neke družbe, torej države oziroma regije ali lokalne celote.